

SÜMEGI ISTVÁN

Lexi

Nem nagyon találunk a világirodalomban olyan részletesen kimunkált figurát, akinek nincsen vagy alig-alig pislákol az öntudata. Talán azért nem, mert az ilyen emberek érdektelenek, és nincs mit mondani róluk. Akit nem érdekel önmaga, azt nem érdekli a másik ember sem, és a világ sem. Nem is csinál tehát semmi említésre méltót, csak sodródik és vegetál. Olyan, mint egy legelésző állat, vagy inkább mint egy növény – gondolnánk. És lehet, hogy legtöbbször tényleg így is van. Ottlik Géza viszont azt állítja, hogy létezik legalább egy kivétel: Hilbert Kornél, alias Lexi. (*A boldogság íze* című könyvben [Jelenkor, Pécs, 2006, 230.] egyszer már kísérletet tettem a figura megfejtésére, s amit ott írtam, azt most újraolvasva is [nagyjából] rendben lévőnek találtam. Itt azonban egy kicsit más érdekel, mint a könyvben, s ezért máshonnan indulok el, és máshová is érkezem. Talán egy kicsit messzebbre, mint az első kísérletem során. Tanulságos lehet e gondolatmenet összevetése Forgách András írásával: *Hilbert Kornél [„Lexi”] a világirodalomban*, Jelenkor, 1994/7–8.)

A *Buda* első részében tűnik fel először ez a különös fiú. A hidegkúti katonai főreál kertjében vagyunk 1926 szeptemberének első napjaiban. Kezdődik a tanév, gyülekeznek az iskola újoncai a Hentzi-talp körül. Ott vannak közöttük a Kőszegről érkezett régi ismerőseink (Bébé, Medve, Szeredy) és a soproni alreál ide vezényelt újoncai is. Medve azonnal kiszúrja magának „soproni” Hilbertet: „a szépségében, a tartásában, a félmosolyában azonnal egy ősi, öröktől fogva meglévő mintára ismert, s ez néven nem nevezhető nyugalommal és boldogsággal, szomjúsággal és kielégüléssel, zűrzavaros izgalommal és sugárzó tiszta békével töltötte el. Magyarán, beleszeretett, mint valaha a lányos képű undok kis képmutató Tóth Tiborba.” Bébé pedig egy kicsit később visszaigazolja barátja első benyomását: „Hilbert Kornél olyasmi volt, amit jó nézni. Jó reggeli után, a vesztibülben, a pályán, ahol megver százon, vagy megvered súlylökésben, de jó akár reggeli előtt, éhgyomorral is. Kialvatlanul, mikor még semmi humorosat nem látsz a világban, Lexi nevetésre ingerel – hogy hogy kerül ez ide a kék szemű szókeségével. Fel lehet íratni belőle egy evőkanállal étkezés előtt és étkezés után is (az egy szuszra lehadart imák harsány Ámenjéhez). Lexi valahogy hibátlan dolog volt: nagy-nagy ritkasága a világnak. Ezen csak nevetni lehetett: Nézd már, hát ez sikerült! És unalmas dolog volt: nem tudtam persze lerajzolni, lefesteni. Nem az arcvonásai szépsége miatt – a hibátlanság miatt, amivel a Teremtés elpancsolta (és ellopta az orrom elől) a festményt. Lexi nem festenivaló volt: jó néznivaló volt a földszinti folyosón.”

Nemsokára azonban kiderül, hogy van valami meghökkentő ebben a fiúban: teljességgel érdektelen önmaga iránt. Nem azért háromsráfos eminens, mert megfelelni vágyó, túlbuzgó törtető (mint Kralovánszky Andor), hanem – mondhatni – figyelmetlenségéből és érdektelenségéből. „...neki mindegy volt. Soha nem jegyezte füzetbe, listákra a százás, kétszázás rekordjait, versenyeredményeit – amit mi mindig, szinte napról napra... [...] Az embernek számon kell tartania az élete dolgait; győzelmeit, vereségeit a pályán; de még a helyezéseit is súlylökésben, távolugrásban. Lexinek fontos volt megverni időnként Medvét százon. Nem volt neki fontos számon tartani, hogy mikor, mennyivel, hol. Nem írta be sehová, mindegy volt neki, lényegtelen. Ami sok mindent megmagyaráz. Hogy Hilbert, aki se ostoba magoló, se stréber seggnyaló nem volt, hogy lehetett mégis színjeles tanuló? Úgy, hogy az is mindegy volt neki, lényegtelen.” „Félős, hogy Lexi életének ennél százszor fontosabb ügye is lényegtelen lett, végül.” „...lényegtelen a saját élete is...”

Hogyan lehetséges ez? A Medve–Bébé páros barátjuk élettörténetében véli fölfedezni a magyarázatot. Lexi apja 1916-ban elesett a háborúban, majd néhány évvel később ('21-ben) édesanyja is meghalt. De amíg élt, sem igen törődött a fiával a fiatal özvegy. A magára maradt, tehetséges árva gyereket mint teljesen államköltségest fölvetették a katonaiskolába. Hogy ott mit élt át pontosan, arra csak következtetni tudunk az *Iskola a határon* történeteiből, de annyi bizonyos, hogy szeretetet, fi-

gyelmet, kényeztetést ott sem kapott senkitől. Aztán a háború utolsó napjaiban kis híján kivégezték Sopronkőhidán. Majd jöttek a kommunisták, akik először lecsukták és kényszermunkára ítélték, később pedig internálták. Hogy ezt követően mi történt vele, nem tudjuk biztosan. '56-ban már Budapesten volt, és valamivel Bébé előtt halt meg.

A felsoroltak valóban sok mindent megvilágítani látszanak. „Kezdhetne volna az életét a természetes kiváltságos helyzetben, hogy ő ő. Hogy mint nyelvtani első személy, első a világon. Nem csupán egy a sok közül: alapvetően különbözik mindenki mástól. Hilbert Kornélnak ez nem derült ki akkor. Se később. Apja hajózott, anyja el volt foglalva mással, az urával, önmagával. Lexi ebből tanulta meg, hogy az ő személye nem fontos. Az életével se törődjön sokat. Ez az ábra.”

Ez a magyarázat és a fönt elmondottak arra engednek következtetni, hogy Hilbert görög isteneket idéző tökéletessége és önmagával szembeni érdektelensége két, egymástól teljesen független jelenség. Az előbbi egy vele született égi adomány, az utóbbi pedig esetleges élettörténetének egyenes következménye. Medve is így látja ezt: „Hogy mi ért sokat – mi ért aránylag legtöbbet Lexi életében –, miért volt közömbös az atlétika s egyáltalán saját szereplései iránt? Medve a kéziratában kurtán-furcsán elmondja, vagy inkább csak felsorolja. Szerinte Hilbert Kornél hányattatásai nem érdekesek, mert pusztán a kort jellemzik, őt magát alig. A kor förtelmei mindnyájunkkal megtörténhettek volna: a történelem önmagát untilag ismétlő lapos, elcsépett banalitásai csupán.” Másképpen fogalmazva: ebben a kivételes esetben az élettörténet nincs, nem lehet hatással a jellemre, mert az utóbbi a földi lét mocska által beszennyezhetetlen ősminta individualizációja.

E felé a konklúzió felé terel bennünket a regény alapzatát adó egyik elmélet is: „Rabok legyünk vagy szabadok? Először is ez nem kérdés. Rabok vagyunk. Világra jöttél, egy vadidegen helyre, amirehhez semmi közöd. Peregni kezd neked egy ingyen mozi, ahol néző vagy. A mozinak egy kicsike része azonban a saját tested, s mivel ez az egyetlen olyan speciális darabkája, amivel kapcsolatod van, ezt is önmagadnak nevezed. De ez a második számú »én« már szereplője az ingyen mozinak, a vadidegen világnak, ahol minden esetleges, és független a néző voltodtól. Itt szereplők vagyunk, rabok, nem választhatunk, [Petőfi – S. I.] Sándor. A néző pedig szabad. Nem lehet rabbá tenni egyáltalán.” „Az életed próba-élet, kísérleti jellegű. Mindvégig. A világ, a tér, idő, anyag, erő és a hozzád hasonlóknak feltételezett többi ember, elgondolás. Kipróbálandó gondolat, a fejedben. Megismételt kísérletezéssel ezt az elképzelésedet a világ berendezéséről valószínűsíteni tudod. Bizonyítani nem lehet, még ha ítéletnapjáig próbálgathatod és mindvégig beválnak a feltevéseid róla, akkor sem: az eljárás természeténél fogva. Nem vagytok egy helyen. Te biztosan vagy, a világ ennyire biztosan nincs. Hát csináld tovább, Bébé, de ne felejtse el, hogy csak látogató vagy itt, néző.”

Ottlik egyik vázlatfüzetébe írt megállapítása precízen belehelyezi Hilbertet ebbe a koncepcióba: „Hilbert K.: Én megvagyok egyedül: néző vagyok: (Bacon: itt csak az angyaloknak van joguk nézőnek lenni.) Igen, angyal vagyok. Fiú. Medve: Én nem vagyok egyedül. És egyedül nem vagyok. [...] Része Istennek. Fiú.” (OSZK Kt. 428. fond, 35. doboz, az I/5 dossziében található spirálfüzet 7. oldalán. A kihagyott mondat két szavát nem tudtam elolvasni. – A regényben viszont már nem teríti ki az író a kártyáit. Ott már csupán annyit árul el a följegyzés átfogalmazott változata, hogy Medve is szeretne angyal lenni. „Mint néző kezdjük – ez volt Medve elmélete – az ingyen mozit, ahová belöktek, és amirehhez a világon semmi közünk, aztán mint néző fejezzük be. [Itt csak Istennek van joga nézőnek lenni, meg az angyaloknak, mondta Bacon. Rendben van a dolog, mondta Medve. Angyal vagyok. {Ha egyszer muszáj.}]”)

Lexi angyal. De földre szállt angyal, ergo nem csupán néző, hanem szereplő is. Belevettett a világba, és ki van téve ugyanazoknak a hatásoknak, mint bármelyik hétköznapi ember. Kivégezhető vagy internálható, de képes futóversenyeket is nyerni, vagy éppenséggel az elgyötört öreg barátját pelenkázni. Mindez azonban mellékes a valódi, nem evilági szubsztanciáját illetően: a szereplő viszontagságai nem lehetnek hatással a nézőre.

Úgy tűnik, hogy minden klappol, sőt, a regény egyik lehetséges olvasata is határozott körvonalakat kapott. Medve és Bébé egyaránt nézőként kívánják leélni az életüket. Az előbbi még az alreálban jött rá, hogy ez lehet a megoldás. (Vö. *Iskola a határon*, III/2.) Csak el kell idegenednie saját testétől, és le kell választania magát a világ dolgairól, aztán élvezheti a néző-énje szabadságát, és szórakozva nézheti az ingyen mozit. Bébé pedig (talán) Medvétől kapta az inspirációt. „Élethez kell segítség, nők, anya, Júlia, élni azonban nem szükséges, festeni igen, gondoltam. Festeni lehet a nők nélkül, gondoltam.”

Azonban mindkettejüknek csalódnuk kell. Bébé egyszerűen csak megtapasztalja, hogy tévedett: „Festeni lehet a nők nélkül, gondoltam. Rosszul gondoltam. Nem lehetett.” Medvében pedig bölcs nagyanyja ülteti el a gyanút. „Nagyanyjának karácsonykor elmondta. Érdekelte, mit tud Bianka felhozni ellene, amikor az ellen semmit nem lehet felhozni. Mivel csúnya szót nem lehetett kiejteni előtte, félrevonult vele a szobájába. »Tudod, nagymama« – mondta, vagy inkább mesélte neki: – »Mindenki le van szarva.« »Én is?« – kérdezte Bianka érdeklődéssel. Erre kíváncsi volt. Medve kicsit hátrahőkölt. Rázta a fejét – nem, nem. »Akkor nem mindenki. Fontold meg! Mert akkor feleany nyit se ér a dolog, kisfiam.« Igaz. Megölelte nagyanyját. »Hát ezt jól elrontottad nekem, drágám!« – (gondolta).”

'53-ban aztán, amikor Medve tehetetlenül áll haldokló dajkája ágya mellett, egyértelművé válik, hogy mire is gondolt Bianka. Ha nemcsak nézte volna a gyáva csürhét, hanem beállt volna közéjük miniszternek, főembernek, aki autót tud szerezni, akkor talán most megmenthetné Veronikát. És ez fontosabb, mint a kívülállás (és a becsület). (Egy kicsit más hangsúllyal, de Bébé is megvilágítja nekünk ugyanezt: „Hát csináld tovább, Bébé, de ne felejtse el, hogy csak látogató vagy itt, néző. Ám ahhoz, hogy bármit csinálj, építs, teremts itt, hogy élj, ezt el kell felejtened. És ha elfelejtetted, ha nem őrözd meg a kezdetedet, a kívülállásodat, utolér majd mindenféle istencsapása.”)

Az író és a festő végül mégis visszahőköltek tehát: úgy látszik, ők nem voltak igazi angyalok. De mi a helyzet Lexivel, valóban úgy van-e, ahogyan az imént Medve föltevését elfogadva vélelmeztük?

Nem egészen. Hilbertnek ugyanis van (a szubszanciájára is hatást gyakorló) élettörténete. Igaz, egészen más szálon fut, mint amit a hivatalos életrajzok rögzítenek, és nem is alakítja át az alanyát minden tekintetben.

Pontosítsuk újra. Ahhoz, hogy nézők maradjunk, vagy azzá legyünk, két feltételnek kell teljesülnie: Egy: le kell választani magunkról a szereplő-énünket, és akkor nem kell törődnünk többé a külféle testi nyavalyáinkkal, nem kell rettegnünk a haláltól, és nem kell magunkat idegesíteni a többi ember ostobaságai és piszkálódásai miatt. Kettő: nem szabad belekeverednünk a világ dolgaiba, és főleg nem szabad másokat szeretnünk, mert akkor óhatatlanul magunkra vesszük a másikért való felelősséget, és mehetünk a gyáva csürhébe miniszternek, hogy szükség esetén legyen autónk.

Amennyire meg tudjuk ítélni, a főreálba megérkező Lexi mind a két feltételnek eleget tett. Sem önmaga nem érdekelte (erről már jócskán volt szó), sem a többiek. („Nem sokat mosolygott, hűvös gyerek volt, de nem hideg, se nem durva lelkű, mint Tóth Tibor. [...] Volt benne egy kicsi melegség: nem sok, de volt; takarékosan osztogatta.)

Aztán a fiúk elkezdi új barátjuk átnevelését, és nem is eredménytelenül fáradoznak. (Úgy tűnik, nem tudatosítják magukban, hogy sikerük végül éppen azt semmisítené meg Lexiben, amit ők saját magukban szeretnének kifejleszteni: a tiszta „nézőiséget”). Hilbertben feltámad az érdeklődés, majd a szeretet a barátai iránt, sőt, egy kicsit még saját maga iránt is. Egyre fontosabb lesz neki a nagy négyszer százas (és főleg Medve), s egyszer még eszébe jut az is, hogy volt egy szoba az emeleten, meg volt ott valami nótaféle is (Szeretem én magát nagyon, / mert fekete szeme vagyoni!), amit talán neki dúdolgattak; talán az anyja. (Vagyis hogy volt valaha valahol egy otthon, ahol őt szerették, ahol ő fontos volt valakinek.)

A két szál azonban a későbbiekben nem egymással párhuzamosan fut tovább. Másokat szeretni úgy megtanul Lexi, mint csak igen kevesen. A nagybeteg Bébét csak ő tudja talpra állítani, s nyilvánvalóan az odaadó szeretete által. („Hilbert kéretlenül, saját szakállára, már kétszer hozzám költözött – rögtön az első műtét után, és tavaly télen újra. Sok mindent megtanult életében – a szakszerű betegápolásról fogalma sem volt. Mindkét alkalommal rövid idő alatt talpra állított. Teljesen felgyógyultam. Hogy hogy csinálta? Azt kell mondanom, vak önbizalommal. Azt kell mondanom, hogy furcsamód, anyai. Mint aki dúdolgatja hozzá, / amíg ápol, pólyál, mosdat, pisiltet, kakiltat, / hogy: Szeretem én magát nagyon, / Mert fekete szeme vagyoni!”)

Önmagának viszont sohasem lesz igazán fontos. Magáról mesélni később is éppen úgy képtelen marad, mint kamaszkorában, és Gordon Klárit – az egyetlen embert, aki az lehetne neki, mint aki Bébének Márta, Éva, Júlia, vagy Medvének Veronika – sem veszi feleségül, még akkor sem, amikor az asszonynak már semmiféle áldozatot sem kellene hoznia ehhez.

Hogyan értelmezhetjük az elmondottakat? Lexi végül mégiscsak eljutott valahonnan valahová – ez bizonyos. Angyalból ember lett? (Hasonlóan Wim Wenders *Berlin fölött az ég* című filmjének főhőseihez.) Az, hogy élete vége felé egyszerre csak vágnyi kezd valamire (egy olyan szobában sze-

retne meghalni, ahol a polírozott bútorokról le van törölgetve a por – közli váratlanul), ezt látszik megerősíteni. Vagy az egyik angyali attribútum (a többi emberrel szembeni érzelemmentesség) megszűnése még nem jelenti az angyal mivolt elvesztését, hiszen megmarad még a másik (az önmagával szembeni érzéketlenség és érdektelenség)? Vagy éppen az jellemzi a földre szállt angyalokat, hogy – a tudományos pszichológiának ellentmondva – anélkül tudnak másokat szeretni, hogy közben önmagukat is szeretnék?

JOSEPH KÁDÁR, Prognosztikai forma, 1996, elektrografika

